

Məleykə MƏMMƏDOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutunun böyük elmi işçisi

e-mail: mmeleyke@gmail.com

AZƏRBAYCAN VƏ ANADOLU FOLKLORUNDA DAŞ OYUNLARI

Meleike MEMMEDOVA

THE STONE GAMES IN AZERBAIJAN AND ANATOLIA FOLKLORE

Summary

One of the most famous game Stone Games are daily entertainment plays both Azerbaijan and Anatolia folklore played by both children and adults. The main used vehicle of this game is stone. In the article stone games which pertain to Azerbaijan and Anatolian region are compared mutually. There are also play texts for protecting and keeping alive discussed games in this article as much as possible. At the same time there were shown different variations and versions of these games which belong to both regions.

Key words: Azerbaijan Anatolia folklore kids games stone

Мелейке МАМЕДОВА

ИГРЫ В КАМНИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И АНАТОЛИЙСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Резюме

Будучи ежедневными развлечениями игры в камни являются знаменитыми играми которые исполняются как детьми так и взрослыми в азербайджанском и анатолийском фольклоре. В этих играх в качестве основного приспособления игр используют камни. В статье сравниваются самые распространенные для азербайджанского и анатолийского региона игры в камни. В статье также с целью увековечивания игр, по мере возможности, дается место игровым текстам. Вместе с тем, указываются на различные варианты и версии этих игр зафиксированных в обеих регионах.

Ключевые слова: Азербайджан, Анатолия, фольклор, детские игры, камень

Məsələnin qoyuluşu. Azərbaycan və Anadolu folklorunda daş oyunları və onun tipoloji xüsusiyyətləri.

İşin məqsədi. Azərbaycan və Anadoluda gündəlik əyləncələr kimi icra edilən daş oyunlarının araşdırılması, qarşılıqlı şəkildə müqayisələr apararaq öyrənilməsi və unudulmaqda olan xalq oyunlarının təbliğ edilərək yaşadılması.

Oyun və oyun oynamaq insanlıq tarixi qədər qədimdir. Həqiqətən də oyun, tarix boyunca ictimai həyatın içində əhəmiyyət kəsb etmişdir. Oyun insanların bir yerə yığılıb sosiallaşmasında rol oynadığı kimi müxtəlif oyunların hansı qaydalarla icra edildiyi ictimai münasibətlərin bir aynası mahiyyətindədir. Hər hansı bir xalqın folklorunda var olan oyunları müəyyənləşdirmək və araşdırmaq isə o xalqı dəyərləndirmənin əsas vasitələrindən biridir.

Gündəlik əyləncələrdə uşaqların oyun vəsaiti kimi daha asan tapdıqları və onunla müxtəlif oyunlar oynadıqları daş oyunları əhəmiyyətli yer tutur. Bu oyunlar xüsusi diqqət tələb edən və əl-göz bacarığı ilə əlaqəli olub çox geniş yayılmışdır. Daş oyunlarından Azərbaycanda “Beşdaş” (10, 21) oyunu müxtəlif bölgələrimizdə fərqli adlarla eyni qayda ilə oynanılır. Naxçıvanda “Qəzmədaş”, “Qəcəmədaş”,

“Qıcmadaş”, “İtit”, “Beşdaş”, Şəkiddə “Dənləmədaş” (1, 52) və Azərbaycanın bir çox bölgəsində “Qəzmədaş” və ya “Beşdaş” kimi bilinən bu oyun Anadoluda da əsasən “Beştaş” (13, 24; 15, 311) adıyla eyni şəkildə oynanılır. Adından da məlum olduğu kimi, həm Azərbaycanda, həm də Anadoluda oyun beş daşla oynanılır. Oyunun Azərbaycanda müxtəlif adlarla adlandırılması isə oyunun oynanış şəkildən irəli gəlir. Belə ki, qəzmə//qəcmə//qıcma sözləri hazırda Naxçıvanda işlədilən “qərcimək” sözündən gəlir, bunun da mənası heç kəsə imkan vermədən cəld götürmək, tutmaqdır. Oyunda yerdəki daşları bir-bir götürərkən göyə atılan saqqə daşı yerə düşmədən tutmaq məsələsi əsasdır. Şəkiddə söylənən ifadədən də anlaşıldığı kimi, “Dənləmədaş”dakı dənləmə daşları bir-bir götürmək mənasındadır.

Anadoluda oynanılan “Beştaş”ın sonu Azərbaycan variantından bir az fərqlənir. Burada orta barmaqla bərabər digər barmaqlar çəngəl formasına salınaraq daşlar arasından keçirilir. Sonda göyə atılan daş Anadoluda əlin tərsi ilə, Azərbaycanda əlin içilə tutulur.

Anadoluda “Beştaş” oyununun bənzər şəkildə oynanılan “Balık ağzı”, “Biccil”, “Eltası” kimi müxtəlif növləri də mövcuddur (9, 177; 12, 34).

Qəcmədaş (Naxçıvan variantı). Bu oyunda altı oğlan olur, bunnar səkkiz yumru daş yığıllar. Birinə ana daş deyillər. Gərək bu daşı əlinə yerə salmıyasan, əvvəl bir əlinə daşları bir-bir götürürsən, sonra üç daş, sonra dörd daş, beş daş, altı, yeddi daş bir əlinə yığıb yığışdırırsan. Onları götürəndə ana daş göyə atıp tutursan.

Uduzan yerini yoldaşına verir. Kim daşları qaydasınca götürə bilirsə, o da oyunu aparır (4, 452).

Beşdaş oyunu (Ordubat variantı). Azı iki və daha çox oyunçu ilə icra olunan bu oyunda uşaqlar təqribən eyni boyda beş kiçik daş seçib hazırlayırlar. Sonra ilk oynayacaq olan oyunçu müəyyənləşdirilir. Oyunu ilk icra edəcək oyunçu beş daşdan biri səkkəyə yəni əsas daş olaraq seçir və sonra səkkə daş havaya ataraq ovcundakı daşları yerə qoyur. Sonra oyunçu birinci turda səkkə daş yuxarı havaya ataraq yerdəki daşları bir –bir yığmalıdır. Oyunda əsas qayda, daşları götürərkən bir-birinə dəyməməli, səkkə daş yerə düşməməli və tək əl işlədilməlidir. İkinci turda oyunçu səkkə daş havaya ataraq yenə daşları yerə qoyur, bu səfər daşları yerdən iki-iki alır. Üçüncü turda daşların üçünü bir dəfəyə, qalan tək daş da sonra alır. Dördüncü turda isə yenə səkkə daş havaya atılaraq 4 daş eyni anda alınıb havadakı daş yerə düşmədən tutulur. Daha sonra sol əlin baş barmağı yerə və ortancıl barmağı (işarə barmağı ortancıl barmağın üzərinə keçirilir) aralı, kiçik qapı olacaq şəkildə yerə qoyulur. Sağ əllə isə səkkə daş havaya atılaraq digər dörd daş yerə qoyulur və səkkə daş yerə salmadan tutulur. Sonra səkkə daş havaya atılaraq öncə daşlar bir-bir, sonrakı mərhələdə isə iki-iki bu barmaqlar arasından keçirilir. Daha sonra 3 daş bir, tək daş da bir, ən sonda isə dörd daş eyni qaydada barmaqlar arasından keçirilir. Daha sonra daşlar aralı şəkildə yerə düzülür və səkkə daş havaya atılır, səkkə daş tutana qədər olan qısa müddətdə yerdəki dörd daş eyni anda sürüşdürüb bir yerə yığmaqla yerdən götürülür. Oyun daha çox qız uşaqları, qadınlar arasında oynanırdı (10, 21).

Beştaş Oyunu (Anadolu variantı). Qışda evdə, yayda həyətdə oynanılan beştaş oyunu iki nəfərlə oynanılır. Oyunçular bilyə, misket böyüklüyündə beş dənə daş tapırlar. Sonra oyuna kimin başlayacağına qərar verirlər. Oyuna ilk öncə başlama haqqı qazanan oyunçu daşları əlinə alır və yavaşca yüksəyə atır. Yerə düşən daşlardan birini alıb yüksəyə atır, onu yerə düşmədən tutur. Eyni şəkildə digər daşları da bir-bir alır. İkinci dəfə daşların hamısını birdən alır və təkrar yüksəyə atır. Bu dəfə eyni şəkildə daşları iki-iki yığır. Üçüncüdə üç, dördüncüdə dörd daşı birdən alır. Beşincidə daşlardan biri işarət barmağı ilə başbarmağın arasına, digər daşlar ovuq içinə alınır. Başbarmaq və işarət barmağı arasına alınan daş yüksəyə atılır; ovuq içindəki daşlar yerə qoyulur və yüksəyə atılan daş yerə düşmədən tutulur. Bu daş təkrar yüksəyə atılaraq yerdəki daşlar alınır və təkrar tutulur. Sonra sol əlin işarət barmağı ilə başbarmağı açılaraq yerə körpü qurulur. Daşlar sağ əllə körpü qurulan əlin üzərindən atılır. Daşlardan biri alınır, yüksəyə atılıb tutularaq yerə düşmədən digər daşlar bir-bir körpünün altından keçirilir. Bütün daşlar keçirildikdən sonra sol əlin baş barmağı ilə işarət barmağının arası açılaraq yerə qoyulur və çəngəl düzəldilir. Körpüdə olduğu kimi daşlar təkrar-təkrar çəngəlin altından keçirilir. Sonra orta barmaq və digər barmaqla çəngəl düzəldilir və daşlar eyni şəkildə keçirilir. Ən sonunda beş daş birdən yüksəyə atılaraq əlin üstü ilə tutulur. Yerə düşən daşlar, tutulan daşlardan biri yüksəyə atılaraq bir səfərdə yığılınca oyun bitir.

Oyunun əsas qaydası daşı yüksəyə atarkən yerə düşürmədən tuta bilmək, yerdəki daşları digər daşlara toxundurماماقدır. Daşa toxunar və ya yüksəyə atılan daş tutula bilməsə oyunçu yanar. Bu səfər oyun digər oyunçuya keçər. Oyunun hansı mərhələsində qalsa, oynama haqqı qazanan oyunçu oradan davam edər (11, 103).

Anadoluda Beştaş, Azərbaycanda Qəcəmədaş/Beştaş oyunu eyni şəkildə, eyni məntiq və qayda içində oynanılır. Bu oyunda oyunçunun seçdiyi əsas daşa Anadoluda “enek”, Azərbaycanda isə “səkkə” deyilir.

“Beştaş” oyunun sonunda Qəcəmədaşdan fərqli olaraq oyunçu, orta barmağını və digər barmağını çəngəl edərək daşları eyni şəkildə keçirir. Sonunda beş daşı eyni anda yüksəyə ataraq əlinin üstündə tutur...

“Beştaş” oyunu Ordubad variantının eyni ilə Naxçıvanda “Qəcəmədaş” adı ilə eyni şəkildə icra edildiyi də məlumdur. Oyunun Loru-Pəmbək variantı (3, 318-319) da, demək olar ki, eyni qaydada icra edilir. “Beştaş” oyunun Təbriz variantında (14, 41-42) ilk mərhələlər eyni ilə Ordubad, Naxçıvan və Anadolu variantlarında olduğu kimidir. Təbriz variantının “qıqlama”, “yağış”, “əlüstü” kimi mərhələləri də vardır. Qıqlama mərhələsində daşın birini göyə atırlar, eyni vaxtda digərini yerdən götürüb ovucda olan daş ilə dəyişirlər, bu isə cəldlik tələb edir. Yağış mərhələsində isə daşları bir-iki-üç-dörd dənə göyə atırlar, birini sağ əli ilə götürüb sol əlin içinə qoyurlar. Sonra göydəki daşı tuturlar. Əlüstü mərhələsində daşların birini əlin üstünə qoyurlar, onsuz da o daş düşəcək, yerdə qalan dörd daşı həmin əl ilə götürürlər. Təbriz variantının da qızlar arasında oynanıldığı məşahidə olunur.

Daşla oynanılan oyunlardan Azərbaycanda “Mərə köçdü”, Anadoluda “Göçün” bənzər şəkildə torpaq zəminli açıq sahələrdə oynanılır. Oyunçu sayı hər

iki oyunda eynidir; ən az iki, ən çox dörd. “Mərə köçdü” oyununda əsas vasitə kimi daş, “Göçün”də isə lobyə, noxud və ya daş istifadə edilir. Hər iki oyunda da oyuna başlayan oyunçu öz çuxurundan bir daşı saxlamaqla bütün daşları götürür və əlindəki cüt olan daşları bir-bir digər çuxurlara qoyur. Hər iki oyunda da çuxurlardakı daş sayını cüt rəqəm edə bilən oyunçu qalib gəlir. Hər iki oyunda bənzərliklərlə yanaşı, fərqliliklər də vardır. Məsələn; “Mərə köçdü” oyununda hər uşaq üçün 3, “Göçün”də isə 4 çuxur qazılır. “Göçün” oyununda ortada olan çuxurlar hər bir oyunçu üçün ambar olaraq istifadə edilir. “Mərə köçdü”də bir çuxur ambar vəzifəsini yerinə yetirir. Oyunlardakı digər fərq isə daş sayındadır. “Mərə köçdü”də 21, “Göçün”də 27 daşdan istifadə olunur. Həmçinin, “Göçün” oyunundan fərqli olaraq, “Mərə köçdü” oyununda oyunçu daşları çuxurlara qoyarkən “dana, dana, qır dana, iki öküz bir dana” təkrəlməsini söyləyir və qazanılan ilk daş “mərdlik” olaraq adlandırılır.

Mərəköçdü. Bu oyunun iki və ya dörd uşaq tərəfindən icra edilir. Hər uşaq üçün üç mərə (kiçik çuxur) qazılır. Hər kəs 21 ədəd kiçik daş götürür və daşları iki-iki sayaraq bu quyucuqlara paylayır. Daşlar quyucuqlara paylanarkən “dana, dana, qır dana, iki öküz bir dana” və b. təkrəlmələr istifadə edilir. Beləcə hər quyuya yeddi ədəd daş qoyulur. Püşk atmaqla oyun başlayır. Oyuna başlayan uşaq bir quyudakı daşların hamısını götürərək bir dənəsini götürdüyü quyuya qoymaq şərti ilə onları quyulara paylayır. Quyularda yığılan daş sayına görə daş qazanır. Daşları dağıtan uşağın daşları rəqibin təkrəlməli çuxuruna qoyulsa və daş sayı cüt olsa, uşaq o daşları udur. Udulan ilk daş “mərdlik” olaraq adlandırılır. Rəqibin yeddi daşını qazanan uşaq, eyni zamanda onun bir quyusunu da qazanmış olur. Beləcə, daşları və quyuları bitən oyunçu udur (7, 201-202; 8 177-178).

Mərəköçdü (Zəngəzur variantı). Oyunda iki nəfər iştirak eliyir. Hərəsinin üç yuvası olur. Hər yuvada da yeddi daş olur. Birinə deyillər ki, sən köş. Qabağa düşən yoldaş bir daşı yuvada qoyur, altısını əlinə alıf altı yuvuya paylıyır, hər yuvuya bir daş qoyur. Bir daş qalmış yuvuya ikisi düşürsə, onu götürür. İkinci yoldaş başlayır köşməyə. Elə etməli ki, özünün üç yuvasının birində cüt daş olsun ki, o həməndə daşları uda bilsin, yoldaşının boş qalmış yuvasına daş qoysun. Elə etməli ki, yoldaşı daş götürüf paylıyanda növbəti dörd daşı götürə bilməsin. Əvvəlcə iki daşı götürənnən sonra dörd daş, sora altı daş götürməh olar. Kim öz yuvasının daşları tez qurtara bilsə, o udmuş hesab olunur (6, 430).

Mərə-Quyudibi oyunu (Şəki variantı). Altı çala qazılır. Üç-üç, qabax-qabağa. Hər çaya beş dənə daş qoyullar. Ortadakına 6 daş qoyullar. Habu quyusu-ana quyusu olur. Oyunda iki nəfər olur. Hoların üç çaladan savayı çalası da olur. Habu çala mərə olur. Oyun başdanır. Sifdəki oyunçu bı çaladan daşları götürüp ho birisi çalalara paylıyır. Sora ho birisi oyunçu habu işi bi də eliyir. Oyunçulardan birisi daşları çalalara paylıyanda, əgənəm axırıncı daşı cütdəşirsə, oyunu ho udur, daşları öz mərəsinə qoyur. Oyun həblə keçir. Ən çox daş yığan adam oyunu udur (5, 149).

Göçün (Anadolu variantı). Oyun adətən iki ilə dörd oyunçu arasında oynanılır. İki nəfərin oynadığı variantda oyunçulardan hər biri yerə dörd çuxur qazır, bunlardan ortada olan biri ambar olaraq istifadə edilir. Hər oyunçu özünə 27 dənə

lobya, noxud və ya kiçik daş tapır. Oyunçular, əllərindəki daşları öz quyularına 9 dənə qoyur. Oyuna ilk başlayan oyunçu öz quyusundan birindəki daşlardan 8-ni alır və növbə ilə ambar xaricindəki digər çuxurlara bir-bir qoyur. Burada önəmli olan rəqib oyunçunun daş sayını 2, 4, 6 rəqəmləri gələcək şəkildə ayarlamağa bilməkdir. Əgər rəqibin çuxurlarından birində və ya ikisində daş sayı yuxarıdakı rəqəmlərdən biri olsa (öz çuxuru üçün də eyni vəziyyət keçərli), daşı qoyan oyunçu o çuxurdakı daşları alır və ambarına qoyur. Çuxurlardakı daş sayı 2, 4, 6 olmasa, oyun sırası qarşı oyunçuya keçir. Bu dəfə o oyunçu öz çuxurlarından birindəki daşları alıb paylamağa başlayır. Oyun bu şəkildə davam edir. Əgər oyunçulardan birinin çuxurundakı daşlar bir anda götürülsə, daşları alan oyunçu oyunu qazanmış olur və oyun yenidən başlayır. Bir çuxurdakı daş sayı cüt olsa, o çuxurdan əvvəlki iki çuxurdakı rəqəmlər də cüt olsa, o oyunçu uduzmuş olur (8, 178).

“Göçün oyunu”nun Anadoluda bənzər növləri “Altı ev”, “Çukur Beştaş”, “Evcik”, “Mangala”, “Yalakaya”dır (8, 180).

Azərbaycan və Anadoluda eyni adla və bənzər şəkildə daşla oynanılan oyunlardan biri də “Ondaş” (11, 32) // “Ontaş”dır (8, 180). Bu oyunlarda hər oyunçu özü üçün fındıq böyüklüyündə on daşla oyun sahəsinə gəlib dairə əmələ gətirəcək formada otururlar. Oyuna başlayacaq oyunçu bütün daşları ovucunun içində birləşdirib havaya atır və əlinin tərsi ilə tutmağa çalışır. Oyunun davamı bənzər və fərqli hərəkətlər etməklə icra olunur. Anadolu variantından fərqli olaraq Azərbaycanda udan oyunçu əlindəki artıq daş sayı qədər uduzan oyunçunun ayaqlarına vurur.

Azərbaycanda “Qanlı qaya” (2, 662-663), Anadoluda “Kılçık kalesi” (8, 183) oğlan uşaqları tərəfindən daşla eyni qaydada oynanılan oyunlardır. Azərbaycanda oynanılan “Mozani qur, gəl məni vur” (11, 31-32) oyunu da “Qanlı qaya”nın bir başqa növüdür. Bu oyun da eyni ilə “Qanlı qaya”//“Kılçık kalesi” kimi eyni qaydalar çərçivəsində oynanılır, həmin oyunlardan fərqi isə, qurulan mozani, qalalar kimi daşdan deyil, tənəkədən olur. Digər oyunlarda daşlardan qurulan qaya, bu oyunda da tənəkədən olan mozani daşla vurulub dağıdılır. Bu oyunların Anadoluda “Kanlı kale”, “Dikilitaş”, “Kale dikmesi”, “Malmuç” kimi bənzər şəkildə oynanılan növləri də vardır (8, 184).

Qanlı qaya (Göyçə variantı). “Qanlı qaya”nı oğlanlar oynayır. Oyunda 6, 8, 10 nəfər iştirak edir. Oyunçular yarıya bölünür. Onlardan iki nəfər ən bacarıqlısı seçilir. Qalan oyunçular halay gəlirlər.

İki nəfər qol-qola tutub dəstə başçılarının yanına gəlir və deyir:

Halay-halay, a bəylər!

Salaməleyk, a bəylər!

Sonra əllərində gətirdikləri manşırı-daşı, ağacı, yaxud dəsmalı, qələmi göstərirlər. Başçılardan biri deyir: (misal üçün) daş mənəm, yaxud ağac mənəm, öz aralarında manşırı bilən oyunçular dərhal seçilir: Daş mənəm, - deyə - həmin dəstə başçısının yanına keçir. Beləliklə, bütün oyunçular halaylayıb iki yerə bölünürlər. Bundan sonra “Qanlı qaya” oyunu başlayır.

Dəstədə neçə oyunçu varsa, bir elə daş qaldırırlar. Daşlar 25-300 metrlikdə (hər dəstənin öz daşı olur) bir-birindən 50-60 sm aralı sıra ilə düzülür. Sonra püşk atılır. Hansı dəstənin əvvəlcə başlamalı olduğu müəyyənləşir. Hər dəstə öz daşları

tərəfində dayanaraq o biri dəstənin daşlarını yığmağa səy göstərir. Püşklə hansı dəstə birinci başlamaq imkanı qazanıbsa, onlardan biri rəqibin qaydalarına tərəf bir daş atır. Atılan daş rəqib dəstənin qayalarından birini yıxsa, həmin oyunçu daha bir daş atmaq imkanı qazanır. Yıxa bilsə, yenə də daş atmaq imkanını özündə saxlayır. Yıxa bilməsə, növbə rəqib dəstəyə keçir. Ümumiyyətlə, hansı dəstə dik qoyulmuş daşları tez yıxsa, o dəstə qalib sayılır. Dəstənin axırıncı qalasını vurub yıxan deyir:

– Alın qanlı qayanı!

Bundan sonra uduzan dəstənin oyunçuları udan dəstənin oyunçularını arxasına götürüb yıxılan qayaların yanına aparır. Burada oyunçular halay gəldiyi adamı arxasına alır. Oyun yenidən başlayır. Yıxılan qayaları da uduzan dəstə qaldırır (2, 662-663).

“Kılçık kalesi” (Anadolu variantı). Azərbaycanda “Ləpik-Qoza” (2, 653) oyunu ilə Anadoluda “Bilye”(8, 185) oyunu qayda və forma baxımından eyni şəkildə oynanılır. İki oyun arasındakı əsas fərq oyunda istifadə olunan vəsaitdir. “Bilye” oyunundan fərqli olaraq, “Ləpik-Qoza” oyunu daşla oynanılır. Ancaq bu oyunların həm Azərbaycanda, həm də Anadoluda qoz, butulka qapağı, qəpik kimi şeylərlə də oynanıldığı və həmin şeylərə görə də ad alaraq müxtəlif növlərinin mövcudluğu məlumdur. Bu oyunların Azərbaycanda bənzər növləri “Qoz-Qoz”, “Daş vurdu” (2, 669), “Dörd daş” (11, 26), “Qabaq oyunu”, “Moza-Moza”, “Şar”, Anadoluda isə “Gazos kapağı fırlatma” (15, 325), “Üçgen”, “Ceviz oyunu”, “Fındık boncuk miras”, “Gazos kapağı”, “Kös”, “Çıtın” və bu kimi oyunlardır (8, 184-189).

Ləpik-Qoza (Göyçə variantı). Bu oyun kiçik yaşlı və yeniyetmə oğlanlar arasında geniş yayılmışdır. Oyun aşıqla oynanılan oyun ilə eynidir. Bu oyunda saqqə və digər aşıqlar əvəzinə hər oyunçu bir ədəd yastı yuxadaşdan və qoz kimi yumru, təxminən yumurta böyüklükdə daşlardan istifadə edir. İki oyunçu və yaxud iki dəstə mərkəzdə çəkilmiş müəyyən böyüklükdə çevrənin mərkəzinə müəyyən sayda yumru daşları cərgə ilə düzür, sonra dairədən bir neçə metr aralı növbə ilə əllərindəki ləpik daşlarla onları vurub dairədən çıxarmağa çalışırlar. Oyunçulardan hər hansı biri ləpiklə daşlardan birini dairədən kənara çıxarsa, oyunun sonrakı mərhələsi dairənin kənarında davam etdirilir. Oyunçu növbəti dəfə dairədəki daşı çıxara bilmədikdə, digər oyunçu oyunu davam etdirir. Bir oyunçu fasiləsiz olaraq daşların hamısını çıxarmaq hüququna malikdir. Sonuncu daş dairədən çıxarılan qədər oyun davam edir. Hər bir oyunçunun və ya dəstənin dairədən çıxardığı daşlar onunku hesab edilir. Oyunçular bu qayda ilə oyuna yenidən başlayırlar (2, 653).

Bilye (Anadolu variantı). Azərbaycanda “Qoz-Qoz” ilə Anadoluda “Çiğit” bir-birinə bənzər oyunlardır (8, 190). Hər iki oyunda da oyuna çuxur qazmaqla başlanılır. Qazılan çuxurlara kim daha çox qoz və ya ərik dənəsi sala bilsə, qazanmış olur. “Qoz-qoz” oyunundan fərqli olaraq “Çiğit”də qoz yerinə ərik dənəsi istifadə edilir. Həmçinin hər iki bölgədə müxtəlif variantları olan bu oyunlarda qoz və ərik dənəsi yerinə diyirlənə bilən başqa şeylər də istifadə olunur. Azərbaycanda qozdan başqa daşla oynanılan “Xan-Vəzir” (11, 27-28), “Mərə”// “Mərə-Quyudibi” (5, 149), Anadoluda isə diyirlənə bilən fərqli şeylərlə oynanılan “Bilye” (15, 324), “Yuvalı çekirdek” oyunları “Qoz-Qoz”//“Çiğit”in bənzər növləridir (8, 191-192).

İşin elmi nəticəsi. Azərbaycan və Anadolu folklorunda daş oyunları araşdırılaraq qarşılıqlı şəkildə müqayisə olunmuş, hər iki bölgəyə aid həmin oyunların mətnləri verilməklə yanaşı, müxtəlif variant və versiyaları da göstərilmişdir.

İşin elmi yeniliyi. İstər böyüklərin, istərsə də uşaqların icra etdikləri “Daş oyunları” ilə əlaqədar Anadolu və Azərbaycanda yayılmış müxtəlif variantların göstərilməsi və tipoloji baxımdan təhlil edilərək oyun mətnlərinin verilməsi unudulmaqda olan həmin oyunların yaşadılmasındakı əhəmiyyəti işin elmi yeniliklərindən hesab edilə bilər.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti. Məqalədə araşdırılmış xüsusiyyətlər xalq oyunları ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsində, gələcəkdə aparılacaq olan tədqiqatlarda qaynaq kimi istifadə olunmasında və struktur formulların tərtibində əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanov E. El-oba oyunu, xalq tamaşası. Bakı, Işıq, 1984, 275 s.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. III kitab. Göyçə folkloru / Toplayanı və tərtib edəni H.İsmayılov. Bakı, Nurlan, 2009, 684 s.
3. Azərbaycan folklor antologiyası. Loru-Pəmbək folkloru. Bakı, Nurlan, 2011, 399 s.
4. Azərbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan folkloru. III cild. Naxçıvan, Əcəmi, 2012, 560 s.
5. Azərbaycan folkloru antologiyası. XIII kitab. Şəki, Qəbələ, Oğuz, Qax, Zaqatala, Balakən folkloru / Tərtibçilər İ.Abbaslı, O.Əliyev, M.Abdullayeva. Bakı, Səda, 2005, 550 s.
6. Azərbaycan folkloru antologiyası. Zəngəzur folkloru. Bakı, Səda, 2005, 464 s.
7. AHUNDOV, Ehliman, (1994), Azərbaycan Halk Yazını Örnəkləri, (Çeviren: TEZCAN, Semih) TDK Yayınları, Ankara.
8. Çelebi D.B. Türkiyə və Azərbaycan'daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi // Yüksek lisans tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi, 2007, 294 s.
9. Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hazırlayan: Ebru TURGUT, Danışman: Esma ŞİMŞEK, Elazığ 2005, 546 s.
10. Məmmədova M. Azərbaycan və Anadolu folklorunda oyun və tamaşalar. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 208 s.
11. Özhan M., Muradoğlu M. Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları. Ankara: KB Yayınları, 1997, 143 s.
12. Türkiyə'de Çocuk Oyunları Derlemeler. Hazırlayanlar: B.Onur, N.Güney. Ankara: Ankara Ün.Basımevi, 2002, 554 s.
13. Türkiyə'de Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları. Hazırlayanlar: M.Erçelik, N.Doğanoglu, L.Koç, N.H.Köklüsoy, İ.Çetin, H.Sayın, A.Çağlar. Konya: Akif Paşa İlkokulu, 2011, 29 s.
14. Təbriz folklor örnəkləri. I kitab. Bakı: Nurlan, 2013, 444 s.
15. Yaşar H. Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Fokloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler. Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2008, 403 s.

Çapa tövsiyə edən: Fil.e.d., prof. Seyfəddin Rzasoy